

ЕКОЛІНГВАЛЬНА СИТУАЦІЯ У СУБСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

Анотація. У статті аналізуються випадки відхилення від норм чинного «Українського правопису» при передачі на письмі українських прізвищ посттоталітарної доби. Діалектні та чужомовні впливи, а також низька мовна культура відповідних державних службовців – основні причини складного еколінгвального стану субсистеми українських прізвищ посттоталітарної доби.

Ключові слова: еколінгвістика, культура мови, правописні норми, історичні чергування, фонетичний принцип правопису.

Summary. This article analyzes the deviations from the norms of the current "Ukrainian spelling" in writing the transfer of Ukrainian surnames post totalitarian era. Dialect and alien influences, and slow language culture relevant government officials - the main reason ekolinhvistyks complex subsystem of Ukrainian surnames post totalitarian era.

Key words: ekolinhvistyka, culture of language, orthographic norms, historical status, the principle of phonetic spelling.

3-поміж одиниць різних онімійних розрядів та класів особливу увагу з погляду еколінгвального стану привертають прізвища. На нашу думку, це зумовлено передусім тим, що прізвища як окремий антропонімний клас виникають та функціонують у результаті безпосередньої правової регламентації державних органів. Офіційно-правова природа прізвищ гарантує їх пріоритетну належність до офіційно-ділового стилю української літературної мови, що, зрештою, у свою чергу служить вагомим чинником, який забезпечує особливу увагу до нормалізації структури українських прізвищ та покликаний гарантувати високий рівень кодифікованості цього антропонімного класу.

Очевидні деформації структури прізвищ, що суперечать нормам української мови, помітні як на рівні орфографії, так на усіх, окрім синтаксичного, рівнях мови. Тому починаючи від середини 60-х рр. ХХ ст. українські лінгвісти цілком справедливо відзначали вкрай незадовільний стан прізвищ українців з погляду їх відповідності базовим нормам чинного «Українського правопису». Так, Іван Варченко у передмові до «Довідника українських прізвищ» Ю.Редька з прикрістю зауважував: «Орфографічних помилок у прізвищах припускаються газети й журнали, видавництва і кіностудії. У власних прізвищах пропагують помилки деякі редактори, коректори і навіть автори, нав'язуючи «свої, приватні правописи» [2 : 18].

Відхилення від норм чинного «Українського правопису» у орфограмі українських прізвищ посттоталітарної доби може зумовлюватися різними причинами. Якщо вплив народнорозмовної (діалектної) стихії на структуру (і написання) прізвища не завжди негативно позначається на еколінгвальному стані українських прізвищ посттоталітарної доби, то помилкові орфограми прізвищ, зумовлені чужомовними впливами чи нехтуванням або незнанням основних принципів правопису, породжує появу прізвищ-покручів, існування яких деформує не лише національну антропонімійну систему, а й розмиває мовну структуру.

До числа помилкових орфограм українських прізвищ посттоталітарної доби, зумовлених чужомовними впливами можна зарахувати вживання літери **і** замість **и**, **й** замість **ї**, **е** або **є** на місці колишнього **ѣ**, **о**, **е** замість **і** у новозакритих складах та ін. Найпоширенішою помилкою при письмовому відтворенні українських прізвищ посттоталітарної доби є вживання літери **і** замість **и**. Станом на середину 60-х рр. ХХ ст. до числа найчастотніших цю помилку в структурі сучасних українських прізвищ зараховував також І.Варченко. За його підрахунками, 28,7% помилкових написань становлять ті, де вжито **і** замість **и**, причому найчастіше помилки бувають у коренях та сполучній позиції (12,5%), рідше – у суфіксі **-ик** (6,5%), у позиції після **г**, **к**, **х** (5,2%), у суфіксах **-ин**, **-их**, **-ил** та ін. (3%) і в суфіксі **-ич** (1,5%) [2 : 19]. Протягом наступних майже 50 років, як показують наші підрахунки, таке помилкове вживання літери **і** замість **и** стало ще частотнішим і вже складає 36,2% випадків зафіксованих нами помилкових орфограм прізвищ. Суттєво змінилася і частотність помилкового вживання літери **і** замість **и** у різних позиціях. Так, в українських прізвищах посттоталітарної доби найчастіше ця помилка зустрічається при написанні суфіксальних морфем (26,1%), зокрема у суфіксах **-ин**, **-ик**, **-ич**, рідше **-ит**, **-иц(я)** тощо. Наприклад: *Сербін* (ПСУ, 8), *Шляхтін* (ПСУ, 11), *Васютін* (ПСУ, 27), *Русін* (ПСУ, 63), *Татарін* (ПСУ, 66), *Щербін* (ПСУ, 205), *Грузін*, *Кармазін* (ПСУ, 213), *Козін* (ПСУ, 217), *Антонишин* (ПСУ, 321), *Бандулін* (СП-Ч, 32), *Байдін* (СПЧ, 33), *Балін*, *Балунін* (СПЧ, 34), *Балухтін*, *Бараболін* (СПЧ, 35), *Бардін*, *Берладін* (СПЧ, 36), *Басін*, *Батилін*, *Бутулін*, *Батурін* (СПЧ, 37), *Баченін*, *Бачурін* (СПЧ, 38), *Безрядін*, *Бейлін* (СПЧ, 40), *Березін* (СПЧ, 42), *Білотін*, *Білянін*, (СПЧ, 47), *Болонін* (СПЧ, 51), *Борін* (СПЧ, 52), *Бородін*, *Бородулін* (СПЧ, 53), *Боярін*, *Брадинін* (СПЧ, 55), *Брезін*, *Бриндін*, *Бринін* (СПЧ, 56), *Бровін* (СПЧ, 57), *Будилін*, *Буздрін*, *Бузінський* (СПЧ, 59), *Булавін* (СПЧ, 60), *Булинін* (СПЧ, 61), *Бурін* (СПЧ, 62) та ін.

10,2% випадків хибних написань літери **і** замість **и** припадають на кореневі морфеми. Пор.: *Ніколенко* (ПСУ, 7), *Бічко* (ПСУ, 18), *Сімчера* (ПСУ, 30), *Улітич* (ПСУ, 31), *Христич* (ПСУ, 89), *Салівон* (ПСУ, 74), *Коломіць* (ПСУ, 206), *Флорінський* (ПСУ, 211), *Антонінін* (ПСУ, 221), *Бакалінський*, *Бакіновський* (СПЧ, 33), *Біцюра* (СПЧ, 47), *Вишінський* (СПЧ, 74), *Вінокур*, *Глібочан*, *Глінський* (СПЧ, 93), *Грібович*, *Грібовський*, *Грінко*, *Гріннік*, *Грінчишин*, *Грінчук*, *Грінь*, *Грінько*, *Гріпа*, *Гріф*, *Грішко*, *Гріщенко* (СПЧ, 105), *Данілейко*, *Даніленко*, *Даніловський*, *Данільченко* (СПЧ, 114), *Дмитрійчук* (СПЧ, 123), *Драгомір* (СПЧ, 129), *Євдокіменко* (СПЧ, 137), *Єсіпатенко*, *Єфімчук*, *Задимідченко* (СПЧ, 148), *Казмірюк* (СПЧ, 165), *Калітка* (СПЧ, 166), *Константін* (СПЧ, 184), *Литовський* (СПЧ, 213), *Рімянський* (СПЧ, 302), *Свербіус* (СПЧ, 314) тощо.

Приблизно 0,9% помилкових орфограм українських прізвищ посттоталітарної доби складають написання типу *Кілініч*, *Кісилевич* (ПСУ, 176), *Грінік* (СПЧ, 105), *Літвін*, *Літвінчук*, *Літвінський*, *Літвінюк* (СПЧ, 214), *Мітрік* (СПЧ, 240), *Хілінський* (СПЧ, 321), *Хімчінський*, *Хімич* (СПЧ, 370) та ін., які одночасно містять помилкове сплутування літер **і** та **и** в корені та суфіксах.

Серйозні проблеми із нормативним вжитком літер **і** та **и** відзначаються також при передачі засобами української мови прізвищ неукраїнського походження. Незважаючи на те, що чинний «Український правопис» однозначно регламентує передавати російське **и**, а також **і** в чеських, словацьких та польських прізвищах українською літерою **и** [6 : 111-112], нерідко ця норма порушується. Пор.: *Бадічел* (замість *Бадичел*) (СПЧ, 32), *Балакірев* (замість *Балакирев*) (СПЧ 34), *Баранніков* (замість *Баранников*) (СПЧ, 35), *Баченіков*, *Башикіров* (СПЧ, 38), *Дембіцький* (замість *Дембицький*) (СПЧ, 115), *Дімітрій* (замість *Димитрій*) (СПЧ, 123), *Долбінін* (замість *Долбинин*), *Долгін* (замість *Долгин*) (СПЧ, 120), *Домбік* (замість *Домбик*), *Домбінський* (замість *Домбинський*) (СПЧ, 126), *Дьомін* (замість *Дьомин*) (СПЧ, 135), *Євтіхов* (замість *Евтихов*) (СПЧ, 137) та ін.

На нашу думку, така висока частотність цієї помилки надто тісною зумовлена російсько-українською інтерференцією в офіційно-діловій сфері побутування українських прізвищ, що відзначалася особливою інтенсивністю в радянські часи, проте зберігає свою помітність і в період незалежної України.

Високою частотністю характеризується хибна передача етимологічних [o], [e] в новозакритих складах українських прізвищ посттоталітарної доби. За нашими підрахунками, близько 23,8% помилкових орфограм українських прізвищ посттоталітарної доби припадає на помилкове вживання літер **о** або **е** замість **і**. Прикметно, що у середині 60-х років, за даними І.Варченка, питома вага таких прізвищ складала 15,6% серед загальної кількості прізвищ з помилковою орфограмою. Як

показує аналіз найновіших українських антропонімних словників, прізвища, у структурі яких замість **і** в новозакритому складі вживаються **о** або **е**, поширені по всій території України: від південних та центральних регіонів аж до Буковини та Закарпаття. Так, наприклад, у прізвищах *Авдеснко* (ПСУ, 5; СПЧ, 18), *Барішевська* (ПСУ, 54), *Євсєнко* (ПСУ, 6), *Алексейчук* (ПСУ, 22), *Колесник* (ПСУ, 61), *Глебський* (ПСУ, 74), *Андрейченко* (ПСУ, 200, 253), *Жовнер* (ПСУ, 207), *Лемешко* (ПСУ, 217), *Бакалейник* (СПЧ, 33), *Веремейчик* (СПЧ, 70), *Горбашевський* (СПЧ, 98), *Гребенчук* (СПЧ, 102), *Дегтяр*, *Дегтяренко* (СПЧ, 115), *Деревський* (СПЧ, 117), *Дехтяр* (СПЧ, 118), *Докієн* (замість *Докієн*) (СПЧ, 125), *Лебедь*, *Лебедько* (СПЧ, 207), *Матвєєнко* (СПЧ, 230), *Онофрейчук* (СПЧ, 257) та ін. замість літери **і** вживається літера **е**, через що не лише спотворюється форма українських прізвищ, а й руйнується самотність фонетичної структури української мови, бо ігнорується одна з найважливіших специфічних рис українського вокалізму[3 : 273]: «нема жодного українського говору або говірки, як зазначає С.П.Бевзенко, де б етимологічні [o], [e] у всіх позиціях залишалися незмінними» [1 : 43]. Аналогічна ситуація спостерігається з численними українськими прізвищами посттоталітарної доби, в яких замість літери **і**, що позначає [i] в новозакритому складі, вживається **о**. Наприклад: *Самборська* (ПСУ, 8), *Рябоконь* (ПСУ, 10), *Сивоконь* (ПСУ, 64, 207), *Білоконь* (ПСУ, 11; СПЧ, 46), *Козорог* (ПСУ, 11), *Чорноконь* (ПСУ, 211), *Біловол*, *Білоношко* (ПСУ, 69), *Сокол* (ПСУ, 13), *Дробний* (ПСУ, 14), *Козоброд* (ПСУ, 19), *Одновол* (ПСУ, 25), *Тонконог* (ПСУ, 26), *Явор* (ПСУ, 27), *Сосновська* (ПСУ, 31), *Золоторог* (ПСУ, 61), *Кривобок* (ПСУ, 62), *Куцевол* (ПСУ, 62, 220), *Плосконос* (ПСУ, 67), *Самойленко* ((ПСУ, 64), *Козодой* (ПСУ, 65), *Нагорна* (ПСУ, 67), *Дворниченко* (ПСУ, 69), *Горник* (ПСУ, 201), *Коверник* (ПСУ, 203), *Прокопченко* (ПСУ, 203), *Підборська* (ПСУ, 208), *Воскобойник*, *Пустовойт* (ПСУ, 208), *Кадигроб* (ПСУ, 217), *Капінос* (ПСУ, 217), *Перевозник* (ПСУ, 258), *Барановський* (СПЧ, 34), *Бановський*, *Барановський* (СПЧ, 35), *Батошний* (СПЧ, 37), *Білоцерковський* (СПЧ, 47), *Болевський* (СПЧ, 51) та ін.

Якщо збереження етимологічних **о**, **е** в новозакритих складах українських прізвищ, безперечно, треба кваліфікувати грубе порушення норм чинного «Українського правопису», то відображення у структурі прізвищ окремих діалектних рефлексів етимологічних [o], [e] в новозакритих складах віддзеркалює українську народнорозмовну стихію, а самі прізвища з такими діалектними явищами містять ледь відчитувану регіонально значущу інформативність. Так, наприклад, у середньозакарпатських говірках, зокрема в так званих марамороських (у межиріччі Ріки та Шопурки), ужанських (на захід від ріки Латориці) та в східній частині західнокарпатських говірок аж до р.Ціроки [o], [e] в історично закритих складах незалежно від

наголосу чергуються з [y], а в переважній більшості волинсько-польських говірок наголошені [o], [e] рефлексуються у різноманітні монофтонги, зокрема в [y] [1 : 44-45]. Наприклад: *Бобуський* (ПЗУ, 74), *Вульшинський* (ПЗУ, 127), *Вусяник* (ПЗУ, 128), *Герцуський* (ПЗУ, 143), *Григур* (ПЗУ, 160), *Грищув* (ПЗУ, 161), *Двуїла*, *Двуїло* (ПЗУ, 188), *Драгувський* (ПЗУ, 208), *Кукуль* (ПЗУ, 311), *Кундик*, *Кундратович*, *Кунь* (ПЗУ, 314), *Кус*, *Кут*, *Кутлик* (ПЗУ, 318), *Нягувський* (ПЗУ, 412), *Осуський* (ПЗУ, 421), *Павлув*, *Павлувський* (ПЗУ, 423), *Перевузник* (ПЗУ, 437), *Попув* (ПЗУ, 463), *Попуський* (ПЗУ, 464), *Прислупський* (ПЗУ, 468), *Пудгірський*, *Пудгорняк*, *Пудгородський*, *Пудмалоський* (ПЗУ, 471), *Пуп* (ПЗУ, 473), *Пчульник* СПЗУ, 474), *Рахуський* (ПЗУ, 479), *Сидур* (ПЗУ, 512), *Тернуський*, *Тернуцак* (ПЗУ, 549), *Федур*, *Федурканич*, *Федурцьо*, *Федурчик* (ПЗУ, 570), *Циркуник* (ПЗУ, 593), *Щефануський* (ПЗУ, 639) та ін. На нашу думку, функціонування таких прізвищ в сучасній українській літературній мові не має негативного впливу на еколінгвальний стан українського ономастикону посттоталітарної доби.

Зону серйозної еколінгвальної нестабільності українського антропонімікону посттоталітарної доби породжують наслідки неукраїнської рефлексії **Ь**, що знайшло відображення приблизно в 12,1% прізвищ, написання яких суперечить нормам «Українського правопису» (за даними І.Варченка, у середині 60-х рр. ХХ ст. питома вага таких помилкових написань прізвищ складала 16,07%) [2 : 19]. Наприклад: *Немченко* (ПСУ, 7, 74), *Резник* ((ПСУ, 19), *Резнік* (ПСУ, 204), *Лекар*, *Пасека* (ПСУ, 66), *Дедух* (ПСУ, 69), *Семилет* (ПСУ, 71), *Сєроштан* (ПСУ, 73), *Болслий* (ПСУ, 75), *Бисєда* (ПСУ, 200), *Бєланєць* (ПСУ, 200), *Прибега* (ПСУ, 212), *Рєчкур* (ПСУ, 214), *Бєліченко* (ПСУ, 257), *Лєворук* (ПСУ, 258), *Бєденко* (СПЧ, 39), *Бєлан* (СПЧ, 40), *Бєлоскурський* (СПЧ, 41), *Бєсун*, *Бєдний*, *Бєжан*, *Булава*, *Бєлан* (ПСЧ, 43), *Бєлих*, *Бєлошніченко*, *Бєсєда* (СПЧ, 44), *Глєбка* (СПЧ, 92), *Дєдух*, *Дєдєх*, *Дєдєк*, *Дєльба* (СПЧ, 115), *Дєдок* (СПЧ, 118), *Жєлєзко* (замість *Желізко*) (СПЧ, 141), *Забєлин*, *Забєлин* (СПЧ, 146), *Завєрюха* (СПЧ, 147), *Зарєчний*, *Зарєцький* (СПЧ, 151), *Зєвєдар* (СПЧ, 153), (пор.: *звізда* «зоря, зірка» [4 : 155]), *Кульбєда* (СПЧ, 198), *Лєкар* (СПЧ, 208), *Нєдєлько*, *Нєжинський* (СПЧ, 246), *Нєдєля*, *Нємєц*, *Нємченко* (СПЧ, 248), *Олєйко*, *Олєйник*, *Олєйнич*, *Олєйничук* (СПЧ, 256), *Пасєка* (СПЧ, 266), *Рєзник*, *Рєзніченко*, *Рєзнічук*, *Рєзуєнєнко*, *Рєзняк* (СПЧ, 298), *Рєпка*, *Рєпко* (СПЧ, 299), *Самосєд* (СПЧ, 311), *Свєчєнєкар* (СПЧ, 315) та ін. У цих прізвищах, як бачимо, на місці колишнього **Ь** виступає не літера **і**, а **є** або **є**.

Чинним нормам «Українського правопису» та фонетичній структурі української мови суперечать також непоодинокі випадки заміни літери **в** на **л**, зокрема в позиції у кінці складу, перехід **о** в **а** або субституція української фонемі та літери **г** на **х**, що спостерігається у низці українських прізвищ посттоталітарної доби типу *Долгий* (ПСУ, 21, 253),

Толстоус (ПСУ, 30), *Жолтенко* (ПСУ, 69), *Колбасюк* (ПСУ, 125), *Долженко* (ПСУ, 201); *Долгорук*, *Долгорученко*, *Долженко* (СПЧ, 125), *Полтарак*, *Полтораєддько*, *Полторацький* (СПЧ, 283); *Долгош* (СПЗ, 203), *Жолтаній* (СПЗ, 226), *Колдуш* (замість *Ковдуш*) (СПЗ, 277), *Колчар* (замість *Ковчар*) (СПЗ, 278); *Казак*, *Казакевич* (ПСУ 121), *Зазулинський*, *Зазульчак*, *Зазульчик*, *Зазуля*, *Зазуляк* (СПЧ, 148), *Казарюк*, *Казацький* (СПЧ, 165); *Хрищук* (замість *Грищук*), *Хрігор* (замість *Григор*), *Хріцьку* (замість *Грицько*) (СПЧ, 373) та ін.

В окремих випадках чужомовні впливи, що деформують фонемну структуру питоми українських прізвищ, можуть бути настільки масовими та системними, що навіть фахові філологи не завжди спроможні ідентифікувати ненормативні варіанти прізвищ. Показовим прикладом такого типу можуть слугувати прізвища, утворені від топоніма Коломия, які в українському антропоніміконі творять розгалужене словотворче гніздо: *Коломоєць* (ПСУ, 5, 74), *Коломоїцев* (ПСУ, 6), *Коломоїський* (ПСУ, 56), *Коломоєць*, *Коломієць* (СПЧ., 182), *Коломієць*, *Коломійченко*, *Коломоєць* (ССУП, 1, 495). Ці помилкові варіанти українських прізвищ навіть такі авторитетні видання, як «Словник прізвищ: практичний, словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини)» за редакцією К.Лук'янюка або «Прізвища степової України» В.Горпинича кваліфікують нормативними, незважаючи на наявність в їх структурі нічим невмотивованої заміни фонемі (літери) **и** на **о** або **і**.

Попри значний негативний чужомовний вплив на еколінгвальний стан українських прізвищ посттоталітарної доби, що пояснюється майже двохсотлітнім їх функціонуванням в умовах бездержавності, помітним також є вплив живомовної (діалектної) стихії, який за умов несистемної, фрагментарної нормалізації системи українських прізвищ серйозно позначився на їх структурі та правописі.

З погляду еколінгвістики наслідки впливу діалектної стихії на українські оніми, зокрема на прізвища посттоталітарної доби можуть бути двоякими. В одних випадках під впливом діалектного мовлення прізвища абсорбовують специфічні говіркові рефлексії (наприклад, перехід етимологічних [o], [e] в [y]), які, однак, не порушують системності фонетичної системи української мови та не суперечать усталеним принципам українського правопису. В інших випадках прагнення якнайточніше відтворити говірковий узус при передачі на письмі українських прізвищ призводить до ігнорування усталених принципів українського правопису. Так, наприклад, чинним принципам «Українського правопису», зокрема усталеним правилам передачі на письмі ненаголошених [e], [и] суперечать сотні варіантів українських прізвищ посттоталітарної доби, у структурі яких ненаголошені [e], [и] передаються літерами **и** та **є** відповідно. Пор.: *Нєчипорєнко* (замість *Ничипорєнко*) (ПСУ, 12), *Щєгол* (ПСУ, 27) *Оєєр* (ПСУ, 204), *Рєскалєнко* (ПСУ, 204), *Щєглєнко* (ПСУ, 207), *Влєзько* (ПСУ,

213), *Бречка* (ПСУ, 215), *Черяк* (ПСУ, 219), *Небелія* (ПСУ, 254); *Кулиба* (замість *Кулеба*) (ПСУ, 5), *Чимерис* (замість *Чемерис*) (ПСУ, 65), *Перипелія* (замість *Перепелія*) (ПСУ, 70), *Биседа* (замість *Бесіда*) (ПСУ, 200), *Маслий* (замість *Маслей*) (ПСУ, 10), *Чейтиши* (замість *Чейтеш*) (ПСУ, 14), *Димченко* (замість *Демченко*), (ПСУ, 67), *Селизень* (замість *Селезень*), (ПСУ, 74), *Мединці* (замість *Меденці*) (ПСУ, 212), *Заливадна* (замість *Залевадна*) (ПСУ, 253), *Виклич* (замість *Веклич*), *Виклюк* (замість *Веклюк*) (ПСУ, 73) та ін. Якщо загалом по Україні відсоток прізвищ, в структурі яких ненаголошені звуки [е], [и] передаються на письмі за фонетичним принципом, тобто літерами **и** та **е** відповідно є незначним, приблизно 0,7% від загальної кількості помилкових прізвищевих орфограм, то серед українських прізвищ, які походять із регіону східнокарпатських, або гуцульських та буковинських говірок, їх кількість помітно зростає і складає тут, за даними «Словника прізвищ: практичного, словозмінно-орфографічного (на матеріалі Чернівеччини)» близько 6,8% помилкових орфограм. Наприклад: *Бабенецький* (замість *Бабинецький*) (СПЧ, 31), *Бален* (замість *Балин*) (СПЧ, 34), *Берладен* (замість *Берладин*) (СПЧ, 36), *Білек* (замість *Білик*)(СПЧ, 46), *Боцвенюк* (замість *Боцвинюк*) (СПЧ, 54), *Брекунець* (замість *Брикунець*) (СПЧ, 56), *Ватреч* (замість *Ватрич*) (СПЧ, 68), *Вдовеченко* (замість *Вдовиченко*) (СПЧ, 69), *Вершегора* (замість *Вершигора*) (СПЧ, 71), *Ветвицький* (замість *Витвицький*), *Вешеваний* (замість *Вишиваний*) (СПЧ, 72), *Владека* (замість *Владика*) (СПЧ, 77), *Вовчен* (замість *Вовчин*) (СПЧ, 78), *Гаврелюк* (замість *Гаврилюк*) (СПЧ, 83), *Гайден* (замість *Гайдин*) (СПЧ, 84), *Гайсенюк* (замість *Гайсинюк*) (СПЧ, 85), *Громнецький* (замість *Громницький*) (СПЧ, 106), *Данеляк* (замість *Даниляк*), *Данелюк* (замість *Данилюк*) (СПЧ, 112), *Демчишин* (замість *Демчишин*), *Демчучен* (замість *Демчучин*) (СПЧ, 116), *Денесенко* (замість *Денисенко*) (СПЧ, 117), *Деякон* (замість *Диякон*) (СПЧ, 118) *Дметренко* (замість *Дмитренко*), *Дметрюк* (замість *Дмитрюк*) (СПЧ, 123), *Добренюк* (замість *Добринюк*) (СПЧ, 124), *Єденюк* (замість *Єдинюк*) (СПЧ, 137), *Єрстенюк* (замість *Єрстинюк*), *Єсепчук* (замість *Єсипчук*) (СПЧ, 140) та ін. Майже десятикратне підвищення питомої ваги українських прізвищ Буковини та Гуцульщини з помилковим правописом ненаголошених **е** та **и** пояснюється сильним впливом діалектної стихії: однією з примітних фонетичних рис гуцульських говірок є, як відомо, «ширша, дещо обнижена артикуляція [и] в напрямку до [е], внаслідок чого ця фонема навіть під наголосом звучить, як [е]» [1 : 222].

До числа фонетичних ознак українського народнорозмовного мовлення, які, однак, не позначаються на письмі, належить явище так званого укання – наближення ненаголошеного звука [о] до [у]. Тому варіанти українських прізвищ типу *Гулубуцький* (замість *Голобуцький*) (СПЧ, 96), *Дубирний* (замість *Добирний*) (СПЧ, 131), *Загуруйко*

(СПЧ, 148), *Кугут* (замість *Козут*), *Кугутяк* (замість *Козутяк*) (СПЧ, 195), *Кулибаба* (замість *Колибаба*) (СПЧ, 198), *Куцулаба* (замість *Куцолапа*) (СПЧ, 202), *Лугофет* (замість *Логофет*) (СПЧ, 215) та ін. є всі підстави вважати ненормативними і такими, що негативно впливають на еколінгвальний стан субсистеми українських прізвищ посттоталітарної доби.

Як гіперкоректне явище є всі підстави кваліфікувати нічим не вмотивовану субституцію [хв] на [ф] у прізвищах типу *Фостенко* (замість *Хвостенко*), *Лифар* (замість *Лихвар*), *Самофат* (замість *Самохват*) (ПСУ, 64), *Фалибога* (замість *Хвалибога*) (ПСУ, 359) та ін. Прикметно, що і цей тип варіантів українських прізвищ локалізуються головним чином у зоні південно-східного наріччя української мови, адже в «основній масі південно-східних діалектів, зокрема в середньонаддніпрянських, включаючи й полтавські, в слобожанських, степових, а також у лівобережнополіських говірках поліських діалектів та в ряді інших суміжних говірок фонема /ф/ заступається звичайно через /х/, /хв/ та ін.» [1 : 64].

Еколінгвістична оцінка прізвищевих варіантів, у структурі яких наявні риси народнорозмовної мови, з погляду їх відповідності нормам української літературної мови та «Українського правопису» є досить складною, адже вона повинна враховувати не лише походження, а й специфіку живомовної (діалектної) стихії, в якій конкретний варіант прізвища міг з'явитися та функціонує.

До числа звукових змін, які породжені чужомовним впливом, а в окремих діалектних зонах і народнорозмовним мовленням, що негативно впливають на правопис українських прізвищ посттоталітарної доби, належить оглушення. Як відомо, норми української літературної мови, зокрема на підставі морфологічного принципу «Українського правопису» відбувається «збереження буквенного позначення фонем в позиції дзвінкого перед глухим і навпаки» [5 : 106], а також «префіксах **без-, від- (од-), між-, над-, об-, під-, перед-, понад-, пред-, роз-, через-** - кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється» [6 : 24], проте, як показують наші спостереження, близько 2,7 % помилкових орфограм українських прізвищ посттоталітарної доби припадає саме на утворення, в які містять хибне написання оглушених приголосних. Наприклад: *Сопко* (замість *Собко*) (ПСУ, 30), *Беспаль* (замість *Безпаль*) (ПСУ, 210), *Беспалько* (замість *Безпалько*) (ПСУ, 214), *Ботнаренко* (замість *Боднаренко*) (ПСУ, 210), *Беспалий* (замість *Безпалий*), *Беспалько* (замість *Безпалько*), *Беспальченко* (замість *Безпальченко*), *Беспальчук* (замість *Безпальчук*), *Бесплишник* (замість *Безплишник*), *Бесимільний* (замість *Безимільний*) (СПЧ, 43), *Грапко* (замість *Грабко*) (СПЧ, 102), *Дехтяр* (замість *Дігтяр*), *Дехтяренко* (замість *Дігтяренко*) (СПЧ, 118), *Діхтяренко* (замість *Дігтяренко*) (СПЧ, 123) та ін.

Усупереч нормам української орфоєпії, які суголосні з морфологічним принципом «Українського правопису», та за якими «дзвінкі передньоязикові приголосні у кінці слова не оглушуються» [5 : 96], однак це, не перешкодило появі помилкових орфограм українських прізвищ посттоталітарної доби типу *Демит* (замість *Демид*) (СПЧ, 116), *Одорох* (замість *Одноріг*) (СПЧ, 255) тощо.

Як бачимо, відхилення від норм «Українського правопису» при письмовій передачі українських прізвищ посттоталітарної доби має масовий характер. Лише укладання загальнонаціонального словника прізвищ українців, широка просвітницька робота, а також посилення законодавчої бази, що врегулює присвоєння та зміну прізвищ громадянами України, зможуть покращити еколінгвальний стан у сфері українських прізвищ посттоталітарної доби.

Умовні скорочення назв джерел

ПСУ- Горпинич В.О.Прізвища степової України.-Дніпропетровськ, 2000.

ПЗУ - Чучка П.Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник.-Львів: Світ, 2005.

СПЧ – Словник прізвищ: практичний, словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини)/за ред. К.М.Лук'янюка.-Чернівці, 2002.

ССУП- Редько Юліян. Словник сучасних українських прізвищ: У 2 томах. –Львів, 2007.

Література

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія.-К.: Вища школа, 1980.-245 с.
2. Варченко І. До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ/ передм. до Ю.К.Редько «Довідник українських прізвищ». – К., 1968. – С.3-29.
3. Історія української мови. Фонетика.-К.: Наук.думка, 1979.-367 с.
4. Словник буковинських говірок/за ред..Н.В.Гуйванюк.-Чернівці: Рута, 2005.-688 с.
5. Сучасна українська мова: Підручник /М.Я.Плющ, С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас та ін.; За ред. М.Я.Плющ.-5-е вид., стер.-К.: Вища шк., 2005.- 356 с.
6. Український правопис.-К.: Наук.думка, 2003.-240 с.